

ARTA CONTEMPORANĂ: MATERIE ȘI CONCEPT ÎN MUTAȚIE FENOMENUL DUCHAMP

Olga COPĂCEANU,
GIIAEE (Grupul Interuniversitar de Investigări
în Armonizarea Europeană a Educației),
Centrul de Informare Europeană,
Universitatea *Perspectiva*, Chișinău

L'art contemporain: question et concept en mutation
Le phénomène Duchamps

Résumé *L'art contemporain n'est pas du tout quelque chose que nous voyons souvent dans des galeries, expositions et musées, mais un art du présent et des expériences. Au présent, l'art actuel n'est pas fixé en fonction des critères et des principes structurés: l'art d'"aujourd'hui" est trop proche de nous, pour lui déterminer, avec certitude, les règles fixes. Pour cette raison, nous pouvons prendre connaissance de l'art contemporain, à condition de regarder attentivement son évolution comme en témoigne le travail des artistes du siècle dernier. Dans cet article, nous analysons certaines caractéristiques de l'art contemporain, avec l'intention de mettre en valeur notamment la création de Marcel Duchamp, le précurseur de l'art conceptuel, qui est – par son travail artistique – le symbole des changements conceptuels et de diverses expériences, laissant dans l'histoire des arts un patrimoine théorique et artistique.*

Mots clés *art contemporain, activité artistique, objet, concept, Marcel Duchamp*

Abstract *Until contemporaneousness art was structured upon certain criteria and principles which are not to be found in the classification of arts nowadays. "Today's" art is too close to us to allow establishing some rules; it must pass the test of time, which puts the fairest criterion of rating. For this reason, we can take notice of contemporary art only by carefully examining its evolution as reflected in the work of artists of the last century. In this study, we want to analyze some characteristics of art in terms of contemporary artistic approaches. We intend to promote in particular the creation of Marcel Duchamp, the precursor to conceptual art, which left an important legacy in both art history and theory.*

Keywords *contemporary art, artistic approach, material, concept, Marcel Duchamp*

Introducere

Se știe că Franța, considerată "patria artelor", are o influență deosebită în dezvoltarea majorității curentelor artistice de avangardă din secolul XX. Și dacă arta de până la contemporaneitate este structurată după anumite criterii și principii, în perioada actuală nu mai putem găsi așa ceva: arta "de azi" este prea aproape de noi pentru a-i stabiliunile reguli; ea trebuie să treacă testul timpului, care pune cel mai corect criteriu de clasificare. Din acest considerent, putem lua cunoștință de arta contemporană, doar urmărind atent evoluția sa reflectată în opera artiștilor din ultimul secol. În acest studiu, dorim să analizăm unele caracteristici ale artei din punct de vedere al demersurilor artistice contemporaneși intenționăm să punem în valoare în mod special creația lui Marcel Duchamp, precursorul artei conceptuale, care a lăsat în istoria artelor o importantă moștenire artisticăși teoretică.

Arta contemporană – Arta prezentului

Ritmul schimbărilor este atât de rapid, încât omul contemporan nu poate ține pasul cu savanții și cu artiștii epocii sale: mode, capricii, fantezii se succed cu o viteză uluitoare; “senzația” anului curent este “vechitura celui următor” *etc.* Inovațiile artistice au ajuns să se dezvolte în așa măsură încât orice standard a fost spulberat: frumos-urât, estetic-antiestetic, etic-antietic, toți acești termeni devin lipsiți de substanță, cu cât formele de exprimare se află într-o permanentă goană după originalitate. Artele tradiționale – pictura, sculptura, grafica, arhitectura – nu mai sunt încadrate în granițele lor firești, ci interferează mereu cu mijloace de exprimare diferite, creând o îmbinare care demonstrează o evoluție ascendentă a artei.

Dacă clasificările istorice de până la modern erau clare și se cunoștea că o perioadă stilistică este urmată succesiv de o altă perioadă, ca spre exemplu după perioada renesantistă urmează cea barocă, după care urmează succesiv rococo, neoclasicism și romantism, modernismul nu mai vine să urmeze romantismul, din contra, parcă ar accentua că reprezentarea mimetică a devenit mai puțin importantă decât reflexia asupra mijloacelor și metodelor reprezentării.

Arta din prima jumătate a secolului XX se caracterizează atât prin rupturi adânci, cât și prin mari inovații ce afectează o întreagă generație de artiști. În ceea ce privește modernismul, spre exemplu, acesta nu se referă doar la o perioadă anume din istoria artei și nici la vreunul din stilurile internaționale, ci mai degrabă la un tip de atitudine artistică. Această epocă nu se mai poate caracteriza printr-un singur stil uniform, arta fiind fragmentată în numeroase “-isme”: expresionism, cubism, futurism,

simultanienism, constructivism, dadaism, vernism, suprarealism și neorealism¹.

Cu toate acestea, termenul de “modern” delimitează o etapă ce este deja încheiată, deci cuvântul modern este o structură istorică, un stil înfloritor între anii 1880-1960. Modernismul avea un reper constant și acesta era dat de mișcarea continuă de înnoire. La un moment dat, acest drum a luat sfârșit, însă nu istoria s-a sfârșit, ci doar calea urmată de Modernism. Artă modernă reprezintă perioada de tranziție între arta tradițională și cea contemporană.

Când artiștii practicau arta modernă, făceau ceva cu totul diferit în raport cu arta trecutului, și asta până când a fost clar că a avut loc o schimbare majoră. La fel este și situația cu trecerea de la arta “modernă” la cea “contemporană”: pentru încă multă vreme, termenul contemporan va fi confundat cu acela de modern. Oamenilor le vine mai ușor să zică “modern”, pentru că, în mintea lor, tot ceea ce-i inovator, proaspăt, actual este automat și modern, însă, în sens istoric, modernitatea și-a consumat momentul.

De cealaltă parte a acestei “frontiere”, arta contemporană înglobează un tip de căutare, de continuă experimentare; arta care nu a trecut încă proba timpului ar fi deci arta produsă de contemporanii noștri. Și, dacă arta modernă a trecut proba timpului, arta contemporană are o semnificație pentru noi, și anume că ea este “arta noastră”, ceea ce-i lipsește artei moderne.

¹ A se vedea cartea *ISME – Să înțelegem arta*, de Stephen Little, Editura Enciclopedia RAO, București, 2005, care prezintă o amplă serie de curente și tendințe în artă. De la ... “isme” Renașterii (clasicism, umanism etc.) la “isme” mai moderne, cum ar fi minimalismul și futurismul, această carte este introducerea ideală în toate mișcărilor care au modelat istoria artei.

Totuși, arta contemporană nu desemnează doar perioada, ci și ceea ce se întâmplă atunci când nu mai există periodizare, *dar există atât un stil de utilizare a stilurilor, cât și stiluri noi nemaivăzute până acum.*

Din cele ce urmărim în textele critice referitoare la aceste epoci – modernă și contemporană – etapa care se deschide după sfârșitul modernismului se definește prin lipsa unității stilistice sau, cel puțin, prin lipsa tipului de unitate stilistică care ar putea fi ridicată la rang de criteriu și utilizată ca bază pentru dezvoltarea unei capacități de identificare². Contemporanitatea este perioada unei dezordini la nivelul informației, însă ea marchează perioada unei libertăți aproape perfecte. Astăzi nu mai există nicio margine, totul fiind permis.

Există destule preconcepții, cum că tot ceea ce se produce în materie de artă în zilele noastre nu este decât o manifestare confuză, prin urmare, de neînțeles și de o calitate îndoielnică. Putem apela și la ideea conform căreia arta contemporană este rezultatul aceleiași societăți care o produce. Însă nu trebuie să polemizăm în privința acestor aspecte, întrucât timpul va valida (sau nu) arta contemporană, și abia atunci vom putea spune dacă ceea ce s-a pretins a fi artă a fost cu adevărat artă.

În ceea ce privește consumatorul de artă contemporană, care se arată impresionat de unicitatea și “frumusețea” artei contemporane, există păreri conform cărora el o face nu neapărat pentru că i-ar plăcea sau că ar și înțelege-o, ci doar pentru a fi “în rândul civilizației”, arta contemporană devenind pe alocuri un fel de “modă”. Aceasta este o teorie care, din nefericire pentru conceptul de artă, generalizează și suprapune toate formele de manifestare ale artei. Cu toate aceste incertitudini și neclarități, vom încerca în cele ce urmează să aducem o oarecare lumină în

² Cf. Gabriel Baldovin, *Contradictiile, iluziile și virtuțile postmodernismului*, Editura Rhabon, Târgu Jiu, 2004.

cea ce privește unele concepte din arta contemporană, analizând creația lui Marcel Duchamp – renumit artist francez – care impulsionează, în mare parte, metamorfozele produse în arta secolului trecut.

Marcel Duchamp – precursor al artei conceptuale

Dacă arta de până la conceptualism punea accentul mai degrabă pe forma, culoarea și textura unei opere de artă, decât pe ideea pe care aceasta o reprezintă, conceptualismul vine să pună accentul pe tot ceea ce de-a lungul timpului a fost neglijat, adică pe idee, pe concept în sine, pe procesul care a dus la desăvârșirea operei de artă.

Precursorul acestui curent artistic – Marcel Duchamp – înaintează ideea conform căreia caracteristicile unei opere de artă nu se regăsesc în forma operei în sine, ci în conceptul care a stat la baza creării sale. Revolta împotriva convențiilor, aversiunea față de folosirea aceluiași mijloace de expresie moștenite de la predecesori, precum și dorința de a duce un altfel de viață vor contribui la transformarea lui Marcel Duchamp: artistul a stârnit o indignare generală, prin personalitatea sa artistică incomodă, constituită pe un temperament care nu este altceva decât un amestecat de ironie și gravitate. Conform *Revistei Magazin*, Duchamp era un “rebel notoriu”, venit dintr-un “paradis cultural”, care “a bulversat suprarealismul, dadaismul și care, culmea, refuză să se asocieze cu vreun curent avangardist. Un excentric (eufemistic spus) care i-a uimit – printre mulți alții – pe André Breton, Man Ray, Constantin Brâncuși, Salvador Dalí [...]”. (Ioan, 2007: 6)

Așadar, creația lui Duchamp a dus la zdruncinarea sistemului de valori artistice tradiționale; el a pus bazele unei noi forme de artă, întrucât experimentele lui depășesc multe dintre curentele artistice ale secolului XX. Artă conceptuală, avându-l pe Marcel Duchamp ca unul dintre promotorii săi, a modificat încă de la apariția sa relația dintre artist-opera de artă-privitor. Această

formă de manifestare artistică reprezintă un adevărat exercițiu pentru creatorul său, având în vedere că acesta poate decide singur care este opera de artă în sine. Spre deosebire de cea tradițională și de alte curente artistice precedente, ea expune subiecte filozofice foarte complexe, cum ar fi natura operei de artă, rolul artistului, valoarea estetică a operei de artă și experiența artistică. Așadar, arta conceptuală promovează într-un fel sau altul gândirea dincolo de limite și încurajează creatorul să găsească idei interesante în orice domeniu. În foarte multe dintre cazuri, arta conceptuală a luat naștere accidental, artiștii conceptualiști încercând să își exprime ideile într-un mod inedit. Artă conceptuală reprezintă o mișcare artistică destul de greu de definit, deoarece însăși teoria care stă la baza sa nu permite o definire clară a acestui curent. Însă un lucru trebuie să fie clar: ea nu trebuie confundată cu arta abstractă care a caracterizat, de asemenea, a doua jumătate a secolului XX.

Dacă la început Duchamp era influențat de cubismul analitic și de futurism, acesta a renunțat ulterior la pictură și a adoptat stilul "de-a gata", după cum l-a definit el însuși. Un *ready-made* nu necesită tehnici deosebite, nici măcar o îndemânare extraordinară, obiectele de larg consum fiind utilizate ca obiecte "de artă" și prezentate în expoziții de artă. Astfel a fost permisă mutarea ideilor de la dezbaterile estetice la alegeri raționale, și nu la nivelul abilităților tehnice, considerate de acum înainte un fel de "artizanat". Cea mai mare contribuție a lui Duchamp asupra secolului nostru a fost aceea de a evidenția că opera de artă este produsul interacțiunii dintre obiectul de artă și sensibilitatea umană. Opera de artă este, deci, realizată de cel ce o privește, și, conform opiniei lui Duchamp, fără percepția umană, arta nu ar exista.

"Roata de bicicletă" (1913) este primul *readymade* cinetic din istoria artei, în care roata de bicicletă poziționată pe un scaun de bucătărie reprezintă o invitație deschisă pentru a fi învârtită.

Instalația nu are nicio funcțiune și devine un mijloc prin care artistul își poate exprima o alegere și poate face astfel artă, dacă alegerea lui constă în a desemna că acela este un obiect de artă gata-făcut. Luată de la bicicletă (unul dintre mijloacele cele mai răspândite de transport personal), roata se învâрте în gol, este o "mașină" inutilă, însă eleganța formei ei este fermecătoare. Important la acest nou tip de sculptură este că, în primul stadiu, acela de nemișcare, lucrarea este incompletă; calitățile ei formale pot fi observate, numai odată ce a fost pusă în acțiune. În mișcare, începe fluctuația formei în timp și spațiu, privitorul fiind influențat nu doar de vizibil, ci și de efectul desfășurării secvențiale.

Într-o altă lucrare a sa, intitulată *Rotary Demisphere* (1925), Duchamp construiește un instrument de iluzie optică: folosind un motor electric, face ca o semisferă pictată în alb, cu cercuri negre descentrice, să se învâрте. Prin rotație, iluzia ne face să credem că semisfera se dematerializează și se scufundă în ea însăși ca într-un vârtej. De fapt, Duchamp nu considerase că acesta ar fi un obiect artistic, așa că îl expune, alături de *Rotating Glass Plates* și de *Rotoreliefs*, la o expoziție anuală a inventatorilor la *Concours Lépine*. Era un gest, până la urmă, semnificativ într-o epocă în care proiectele de lucrări cinetice sunt sabotate de înșiși autorii lor: nu sunt duse la capăt sau nu sunt considerate a fi artă, ori sunt curând abandonate. Prin urmare, ceea ce îl atrage pe Duchamp la experimentele cinetice este speculația filosofică, ci nu arta mașinilor – pentru moment, el nu le consideră ca având un potențial creator suficient de puternic încât să devină artistic.

Lucrarea lui Marcel Duchamp – cu cea mai mare influență artistică din istoria artei moderne și contemporane – este considerată "Fântâna". Gestul lui de a expune un urinoar, în 1917, continuă să fie considerat momentul de referință în care receptarea unei opere de artă a început să țină cont nu atât de însuși produsul actului creator, ci mai curând de concept, de ideea artistului. Prin *Urinoar*, Duchamp a impus ideea de *ready-made* a obiectului banal,

găsit în viața de zi cu zi care, prin recontextualizare, capătă valoare artistică.

În plus, prin această propunere artistică, se neagă unicitatea obiectului de artă, accentul căzând pe concept, ci nu pe material sau pe estetic. În mod normal, un urinoar nu poate fi considerat nicidecum o operă de artă, deoarece nu a fost conceput de către un artist cu intenția de a reprezenta o operă în adevăratul sens al cuvântului; nu este unic și nici nu poate fi realizat manual, însă Marcel Duchamp îi oferă o altă interpretare, și anume una conceptuală. Nu putem spune că am fi avut astăzi artă conceptuală, dacă Duchamp nu ar fi expus Urinoarul denumit frumos "Fântâna". Chiar și în titlul lucrării, sesizăm ideea de a provoca și de a inversa sensuri: un urinoar, care în mod normal este un recipient de urină, devine prin interpretarea lui Duchamp o fântână, care, la rândul ei, este în mod normal un izvor. Încă o dată ne convingem de teoria lui Duchamp: caracteristicile unei opere de artă nu se regăsesc în forma operei în sine, ci în ideea care a stat la baza concepției sale.

Așadar, pornind de la provocările lansate în arta contemporană de Marcel Duchamp, sculptura contemporană sfidează limitele obișnuite, proiectele artistice fiind din materii din ce în ce mai îndepărtate de cele așa zise "clasice". Diversitatea materialelor generează diversificarea limbajelor plastic-vizuale ale arealului sculpturii contemporane; multitudinea materialelor determină complexitatea spațială, cromatică și structurală. Prin folosirea pe larg a materialelor neconvenționale, artiștii contemporani au adus noi aspecte noțiuni de sculptură, însă nu se opresc aici: demersul artistic suportă mutații considerabile. Intenția artiștilor contemporani este să uimească publicul privitor, prin îndrăzneala temelor abordate sau a soluțiilor plastice, păstrând întotdeauna doza de necunoscut, de mister și de intrigă.

În concluzie, arta contemporană nu este defel ceva cu ce ne-am obișnuit să vedem în galerii, expoziții și muzee, fie ele și

moderne. Este o artă a prezentului și a experimentelor, și de aceasta ne dăm bine seama aruncând o privire asupra operelor artiștilor contemporani, unde important nu mai este doar produsul final “pus în ramă”, ci absolut totul, începând cu materia, ideea, realizarea și, mai cu seamă, conceptul care stau la baza tuturor elementelor operei. Marcel Duchamp, fiind unul dintre promotorii acestui nou fel de gândire artistică, este prin opera sa simbolul mutațiilor conceptuale și al variatelor experimentări, devenite elemente distinctive ale demersurilor artistice de azi.

Bibliografie

- Baldovin, Gabriel (2004), *Contradicțiile, iluziile și virtuțile postmodernismului*, Editura Rhabon, Tîrgu Jiu.
- Berndl, Klaus (2009), *Arta: Istoria vizuală a artelor plastice*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău-Cluj.
- Cassou, Jean (1971), *Panorama artelor plastice contemporane*, vol. I, II, Editura Meridiane, București.
- Courthion, Pierre (1973), *Curențe și Tendințe în arta secolului XX*, Editura Meridiane, București.
- Fride-Carrassat, Patricia, Marcadé, Isabelle (2008), *Mișcări artistice în pictură*, Editura Enciclopedia RAO, București.
- Ioan, Paul (2007), “Zâmbetul care taie tabla”, *Revista Magazin*, 21 martie, pp. 6-12.
- Little, Stephen (2005), *...ISME. Să înțelegem arta*, Editura Enciclopedia RAO, București.
- Prette, María Carla & Giorgis, Alfonso De (1999), *Leggere l'arte*, Giunti Gruppo Editoriale, Florența.
- Prut, Constantin (1982), *Dicționar de artă modernă*, Editura Albatros, București.

3.

Studii culturale

Études culturelles

Cultural Studies

Zâna apelor